

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

Рівне – 2016

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

Засновано у 2013 році

Рівне – 2016

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 7

Founded in 2013

Rivne – 2016

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 7 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2016. – 249 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р.
та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Левовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито результати теоретичного вивчення питання психологічних умов розвитку національної ідентичності студентської молоді в ціннісному вимірі. Проаналізовано сучасні наукові роботи зарубіжних і вітчизняних психологів, педагогів і філософів, які присвячено дослідженню різних аспектів проблеми розвитку національної ідентичності студентської молоді. Висвітлено психологічну сутність і структуру феноменів «національна ідентичність», «особистісні цінності», «національні цінності». Доведено, що важливою психологічною умовою становлення національної ідентичності особистості студентського віку є розвиток її національних цінностей.

Ключові слова: національні цінності, національна ідентичність, розвиток, особистість, студентська молодь.

Постановка проблеми. В умовах інтегрування держави до європейського соціокультурного простору особливої актуальності набуває проблема розвитку національної ідентичності молодих українців. У державній Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді зафіксовано, що розвиток високого рівня національної ідентичності студентської молоді є одним із провідних завдань навчально-виховного процесу вищої школи. В зв'язку з цим, проблема психологічних умов розвитку національної ідентичності у студентів є нагальною для вітчизняної психологічної науки і педагогічної практики.

Мета статті полягає в доведенні положення про те, що в студентському віці важливою психологічною умовою становлення національної ідентичності особистості є розвиток її національних цінностей.

Результати теоретичного дослідження. Здійснений теоретичний аналіз останніх робіт вітчизняних науковців, проведених у галузі педагогічної та вікової психології дозволив установити, що предметом дослідження були такі аспекти проблеми національної ідентичності студентської молоді, як: психологічні чинники генезису національної самосвідомості (А.М. Березін); психологічні особливості розвитку національної самосвідомості в студентів засобами української літератури (В.Ф. Соколова); психологічні засади розвитку національної самосвідомості особистості в юнацькому віці (Л.М. Співак); специфіка становлення «Я-образу» особистості періоду дорослішання у процесі національної ідентифікації (О.В. Шевченко). Розглянемо основні положення та результати згаданих досліджень більш ґрунтовніше.

Так, А.М. Березін в результаті проведеного теоретико-практичного дослідження виявив основні психологічні чинники генезису національної самосвідомості. На погляд науковця, до цих чинників належать: психофізіологічна реальність; життєве психічне настановлення, що реалізується як інтегральний прояв ментальності, етнопсихогенези, міфологічно-фольклорної системи, історичної пам'яті й типу традиційності – форми, способу етнокультурного буття. Останній він вважає підсвідомим, архетипічним чинником. Важливою видається думка психолога про те, що високий рівень розвитку національної самосвідомості, утвердження самоцінності історичної пам'яті й прагнення особистості до ідентифікації з певною нацією є значущими умовами її повноцінної самореалізації в національних взаємодіях.

У контексті досліджуваного в цій публікації питання заслуговують на увагу й результати емпіричного вивчення психологом специфіки усвідомлення старшокласниками та студентами етнонаціональних цінностей у межах загальних життєвих орієнтацій. Емпірично встановлено, що питома вага етнонаціональних цінностей у системі загальножиттєвих цінностей учнів 11-х класів сільських шкіл на 44 % більша, порівняно з їх ровесниками з міських шкіл. Водночас з'ясовано, що рівень національної самосвідомості школярів є нижчим, на противагу студентам. За позицією А.М. Березіна, чинником цих відмінностей є «синдром нав'язаної етнічності», який сформований у студентів засобами психологічних настанов на «правильні, належні відповіді». Визначено й те, що не менш важливими чинниками генезису етнонаціональної самосвідомості старшокласників і студентів є такі, як: психофізіологічна реальність, життєве психічне настановлення, вік і місце проживання (село чи місто) [1].

В дослідженні Л.М. Співак емпірично встановлено, що психологічними закономірностями генези національної самосвідомості особистості 17-22 рр. є інтенсивні коливання в розвитку одних (сприймання своєї національної належності, національно-психологічний самоаналіз, національна афіліація, національне самовизначення) та помірні – в розвитку інших (оцінювання і ціннісне ставлення особистості до себе як суб'єкта нації, національне самоствердження, національна самореалізація) конструктивів цього процесу.

Окрім цього, психолог з'ясувала, що в юності психологічні особливості розвитку національної самосвідомості особистості виявляються в підвищенні з віком рівня національно-психологічного самоаналізу, що покращує її здатність до національного самоусвідомлення; загостренні в неї потреби в поглибленні рефлексії щодо власної національної належності та визнанні зрілості як суб'єкта конкретної нації з боку значущих представників цієї нації; інтенсифікації ідентифікаційних процесів, які пов'язані із суспільними національними цінностями, що сприяє становленню світогляду, власної позиції як суб'єкта нації та особистої системи національних цінностей [8].

Заслуговує на увагу й висновок про соціальні (суспільно-політичні трансформації, взаємодії зі значущими представниками своєї нації (батьками, родичами, ровесниками, викладачами), активна участь у

націєтворчих процесах, навчання, національне виховання) та психологічні (здатність до національної саморефлексії; позитивне ціннісне ставлення до значущих представників своєї нації; позитивна національна ідентичність, прагнення належати до конкретної нації, прагнення до національного самоствердження, позитивне ціннісне ставлення до себе як суб'єкта своєї нації; здатність до національно-психологічної саморегуляції) чинники розвитку національної самосвідомості особистості в юнацькому віці.

Предметом наукового вивчення В.Ф. Соколової були особливості розвитку національної самосвідомості студентів у процесі засвоєння ними творів української літератури і дисциплін українознавчого циклу. Психолог емпірично довела, що найбільші кількісні показники почуття єдності з представниками своєї нації, прагнення збереження її культури та захисту інтереси притаманні студентам, які протягом тривалого проміжку часу поглиблено вивчають українську мову та літературу (51 %), середні – студентам, які вивчають ці предмети недовго (45 %) і найменші – студентам, які взагалі їх не вивчають (30 %). За її переконаннями, в студентському віці розвиток національної самосвідомості найтісніше пов'язаний із духовними цінностями і громадянськими якостями особистості. Натомість стрижневим чинником розвитку національної самосвідомості в цьому віці визначено українську літературу, що є формою культивування мови, ідеалів, характеру, традиційних норм поведінки і світосприйняття представників нації [7].

Результати вивчення ролі національної ідентифікації в процесі становлення «Я-образу» особистості 14-20 рр. презентовано у дослідженні О.В. Шевченко. Науковець емпірично виявила регіональні відмінності у впливі національної ідентифікації респондентів на процес становлення їх «Я-образу». Зокрема вона встановила, що молодь із Західної України вирізняється вищим рівнем розвитку національної ідентифікації, на протигагу своїм ровесникам, які живуть у південних і північно-східних областях нашої країни. Основними чинниками встановлених відмінностей є характерологічні та світоглядні відмінності юнацтва з різних регіонів України. Відзначимо, що центральні та східні регіони держави залишилися за межами наукового інтересу дослідниці. Емпірично з'ясовано, що більша кількість підлітків і юнаків вирізняються індивідуальною, натомість менша – позитивною і негативною національною ідентичністю, що підтвердило змістове наповнення їх «Я-образу», автостереотипів і гетеростереотипів, а також ступінь складності та диференційованості останніх. Позитивну національну ідентичність досліджуваних засвідчили такі показники: позитивний «Я-образ», національна афіліація, високий ступінь національної ідентифікації, спрямованість на цінності своєї нації, поважне ставлення до її ознак. Натомість протилежні показники виступили свідченням негативної ідентичності респондентів [9].

Проведений теоретичний аналіз досліджень, які присвячено проблемі національних цінностей, дозволив резюмувати, що вони переважно виконані в межах філософської (О.М. Корнієнко, О.М. Пономарьов) і педагогічної (Ю.Ю. Белова, І.В. Лебідь, О.В. Оксенюк) наук.

Соціально-філософський аспект проблеми національних цінностей розкрито в роботі О.М. Пономарьова. За переконаннями філософа, визначальними характеристиками системи цінностей нації як суб'єкта є складність, багаторівневість, синхронна та діахронна динамічність. Основною детермінантою виникнення такої системи є взаємне накладання історії розвитку нації, її соціально-політичної організації в теперішньому часі та цілісності, що забезпечується комунікаціями представників нації.

На його думку, основними підсистемами системи цінностей і одночасно рівнями свідомості нації є:

1-й – етнічна підсистема, що містить базовий (етноутворюючі чинники – територія (Батьківщина), мова (рідна мова), стійкі форми свідомості групи (етнічний менталітет, етнічні стереотипи)) і конкретно-історичний (історію етносу – конкретні прояви етноконсолідуючих і етнодиференціюючих процесів, історії та культури етносу (релігії, літератури і т. ін.)) рівні;

2-й – соціально-організаційна підсистема, до якої належать соціальні зв'язки між людьми, між людиною і групою, тип господарювання (зокрема ставлення до ландшафту, що опосередковано рядом технологій), що зумовлює розвиток інтересів соціальних суб'єктів; а також політичний простір (публічна влада (державна) і способи її реалізації), в межах якого інтереси соціальних суб'єктів підпорядковуються абстрактно-загальним (формальним) правилам і перетворюються у всезагальні, відбиваючи сьогодення нації;

3-й – ідея нації, зокрема цінність, що є засобом ідентифікації суб'єктів, і оператора у політичному просторі, який легітимізує індивідуальний інтерес як всезагальний. Цей рівень презентує майбутнє нації, а саме – ідеологію.

З огляду на окреслене, філософ охарактеризував механізм формування національної цінності як таку трансформовану форму свідомості, що об'єктивує суттєві характеристики соціального суб'єкта (нації) у процесі відтворення групової ідентичності. Так, конкретна національна цінність є актуалізованим наявними інтересами соціального суб'єкта етнічним минулим, що легітимізує доступ до владних ресурсів і контролю над ними з метою реалізації проекту бажаного майбутнього, який зумовлено інтересами цього суб'єкта [6].

Вітчизняний філософ О.М. Корнієнко розглянув особливості розвитку національних цінностей у контексті процесу становлення загальнолюдських цінностей особистості. На думку дослідника, між національними та загальнолюдськими цінностями існує тісна неперервна взаємодія. Так, тісно пов'язаними є цінності людського життя і його сенсу, моральний вибір вчинку та поведінки, а також індивідуальні цінності, що мають соціальний зміст. Загалом окреслена взаємодія цінностей призводить до становлення досить стійкої позиції особистості як громадянина. Слушним є зауваження філософа про те, що до індивідуальної системи цінностей людина зараховує лише такі із суспільних цінностей, які є найбільш значущими особисто для неї, незважаючи на зовнішній вплив із боку суспільства. У зв'язку з цим, він відзначив, що національне походження

людини не може автоматично перенести на неї специфіку конкретної етнічної чи національної групи. Адже кожна людина має власні переживання, особливості мислення, сприймання тощо [3].

В галузі педагогічної науки питання особливостей розвитку національних цінностей у майбутніх учителів трудового навчання стало предметом наукового вивчення Ю.Ю. Белової. З огляду на наукові положення О.Г. Спіркіна та І.І. Чеснокової, педагог резюмувала, що національні цінності доцільно трактувати як вищу форму самосвідомості особистості. Натомість виникнення самосвідомості детерміновано соціальною організацією умов життєдіяльності людини та використанням нею знарядь праці. З огляду на зазначене, у системі національних цінностей українців вона виокремила такі морально-духовні якості, що віддзеркалюють низку як загальнолюдських цінностей (зокрема доброту, чесність, працьовитість, вірність, скромність, стриманість, мужність, сміливість, благородність, гуманізм, милосердя, національну гідність і т. ін.), так і їх специфічних якостей, а саме – емоційність, чуйність, родинність, обрядовість, дотримання звичаїв, схильність до гумору, артистизм, гостинність, естетизм, благородність, пошану до людської гідності, ліризм, духовність, релігійність, терпимість, високоморальність, охайність, чемність, лицарську мужність, любов і повагу до рідної землі, працелюбність, працездатність, волелюбність. Водночас основним засобом розвитку перелічених цінностей у майбутніх учителів трудового навчання визначено не лише їх знання, а й активну участь у народній побутовій культурі та мистецтві [2].

Подібним до презентованого вище чином трактують «національні цінності» й інші вітчизняні дослідниці в галузі педагогічної науки – І.В. Лебідь та О.В. Оксенюк. За їх розумінням, національними цінностями є система найбільш значущих для групи та особистості утворень, які найвиразніше виявляються в суб'єктно-об'єктних взаємодіях, підтверджуючи важливість конкретних знаків, явищ і т. ін.

Досліджуючи розвиток національних цінностей учнів у виховному процесі загальноосвітньої школи, І.В. Лебідь спробувала визначити систему таких цінностей. За переконаннями педагога, до цієї системи належать такі цінності, як: мова; українська національна ідея; національна самосвідомість; національна гідність; національний характер; історична пам'ять; патріотизм; Конституція України; державні й національні символи, державний Гімн; національна культура (звичаї, традиції, звичаї, релігія, побут, фольклор, мистецтво, етикет, окремі історичні постаті як національні символи); здоров'я українців [4]. На нашу думку, запропонована система цінностей є досить широкою, адже, окрім національних, дослідницею в ній згадано й етнічні, суспільні та громадянські цінності.

Дотримуючись схожого з І.В. Лебідь погляду про сутність і види національних цінностей, О.В. Онісюк наголосила, що у процесі вивчення історії школярами 8-х і 9-х класів найбільш інтенсивно розвиваються такі національні цінності, як: державні та національні символи, історична пам'ять, національна гідність, патріотизм і політична воля [5].

За результатами проведеного теоретичного аналізу масиву наукових робіт зарубіжних і вітчизняних психологів, класичних та сучасних (І.Д. Беха, І.С. Булах, М.Й. Боришевського, Л.І. Божович, П.І. Гнатенка, Е. Еріксона, І.С. Кона, Г. Крайг, Н.М. Лебедевої, Д. Левінсона, В.С. Мухіної, Р.В. Павелківа, В.М. Павленко, Л.Є. Просандєєвої, Е.Д. Смідга, Л.А. Снігур, Л.М. Співак, О.М. Татарка, В.Ю. Хотинець, Дж. Фінні та ін.) резюмуємо, що з одного боку, студентський вік є вирішальним у становленні національної ідентичності та системи цінностей загалом і національних зокрема; натомість, із іншого – процес національної ідентифікації особистості (спільна пам'ять про історичне минуле, мова, культура та т. ін.) і його результат, національна ідентичність характеризуються аксіологічним смислом і вимірами.

За нашим розумінням, національна ідентичність виступає як когнітивне та емоційне усвідомлення людиною власної належності до певної нації, що має свою назву, власну історичну територію, спільні міфи, історичну пам'ять, спільну масову громадську культуру, свою мову, спільну економіку, однакові для всіх юридичні права та обов'язки. Національна ідентичність існує лише в усвідомленому вигляді. До структури національної ідентичності особистості належить два компоненти: 1) когнітивний; 2) афективний. Змістове наповнення когнітивного конструкта складають усвідомлені уявлення людини про власну належність до певної нації, що з'являються на основі знань про ознаки своєї та інших націй, а також про їх представників. В афективному конструкті важливо виокремити такі почуття, як: гордість (сором), самоповагу (зневагу).

Відзначимо, що ми підтримуємо наукові позиції І.Д. Беха, Б.С. Братуся, І.С. Булах, Г.Л. Будінайте, Т.В. Корнілової, Д.О. Леонтьєва, Н.І. Непомнящої, Р.В. Павелківа, Л.М. Співак, які стосуються вживання поняття «особистісні цінності», а не цінності особистості. Це пов'язано з тим, що особистісні цінності вирізняє їх висока усвідомленість суб'єктом, тобто особистістю. Саме особистісні цінності засвоюються людиною у процесі інтеріоризації з низки соціальних, усвідомлюються і приймаються нею як визначальні цілі та принципи її життєдіяльності. У свідомості особистості вони існують як її форми ціннісної орієнтації (прагнення, внутрішні спонуки, мотиви поведінки). Особистісні цінності вирізняють людину, яка самовизначилася, забезпечуючи функцію усвідомленої ціннісно-нормативної регуляції поведінки у соціумі, нації тощо. Без сумніву, важливе місце з-поміж особистісних займають і такі національні цінності, що є інтеріоризованими, усвідомленими та інтегрованими людиною до індивідуальної системи цінностей. Підкреслимо, що зазначене вочевидь стосується і розвитку системи особистісних цінностей загалом і національних зокрема й у студентської молоді.

Підсумовуючи усе зазначене, висловлюємо думку про те, що розвиток позитивної національної ідентичності особистості, стимулювання самостійності у побудові нею індивідуальної ієрархічної системи цінностей, із-поміж яких перше місце належатиме цінностям найвищого, духовного рівня загалом і

національним зокрема, виступає одним із стрижневих завдань програми розвитку національної ідентичності в студентської молоді.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у студентському віці розвиток національних цінностей є основною психологічною умовою становлення національної ідентичності особистості. Значний науковий інтерес становитиме такий перспективний напрям досліджуваної проблеми, як визначення інших важливих психологічних умов становлення національної ідентичності студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Березін А.М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А.М. Березін. – К., 2002. – 208 с.
2. Белова Ю.Ю. Формування національних цінностей у студентів – майбутніх учителів трудового навчання в процесі художньо-трудової діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика трудового навчання» / Ю.Ю. Белова. – К., 2004. – 20 с.
3. Корнієнко О.М. Національні цінності особистості: сутність та особливості формування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О.М. Корнієнко. – К., 1998. – 18 с.
4. Лебідь І.В. Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи (теоретико-методологічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І.В. Лебідь. – К., 2002. – 18 с.
5. Оксенюк О.В. Формування національних цінностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення історії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.В. Оксенюк. – К., 2010. – 20 с.
6. Пономарев А.М. Национальные ценности как предмет социально-философского исследования: дисс. на соискание научн. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Алексей Михайлович Пономарев. – Ижевск, 1999. – 20 с.
7. Соколова В.Ф. Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / В.Ф. Соколова. – К., 2009. – 203 с.
8. Співак Л.М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності: монографія / Л.М. Співак. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – 300 с.
9. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.В. Шевченко. – К., 2005. – 213 с.

References

1. Berezin A.M. Psychologichni chynnyky genezy nacional'noi' samosvidomosti osobystosti: dys. ... kand. psyhol. nauk: 19.00.07 / A.M. Berezin. – K., 2002. – 208 s.
2. Bjelova Ju.Ju. Formuvannja nacional'nyh cinnostej u studentiv – majbutnih uchyteliv trudovogo navchannja v procesi hudozhn'o-trudovoi' dijal'nosti: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: spec. 13.00.02 «Teorija i metodyka trudovogo navchannja» / Ju.Ju. Bjelova. – K., 2004. – 20 s.
3. Kornijenko O.M. Nacional'ni cinnosti osobystosti: sutnist' ta osoblyvosti formuvannja: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. filos. nauk: spec. 09.00.03 «Social'na filosofija ta filosofija istorii» / O.M. Kornijenko. – K., 1998. – 18 s.
4. Lebid' I.V. Nacional'ni cinnosti u vyhovnomu procesi zagal'noosvitn'oi' shkoly (teoretyko-metodologichnyj aspekt): avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: spec. 13.00.01 «Zagal'na pedagogika ta istorija pedagogiky» / I.V. Lebid'. – K., 2002. – 18 s.
5. Oksenjuk O.V. Formuvannja nacional'nyh cinnostej v uchniv 8-9 klasiv zagal'noosvitnih shkil u procesi vyvchennja istorii': avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: spec. 13.00.07 «Teorija ta metodyka vyhovannja» / O.V. Oksenjuk. – K., 2010. – 20 s.
6. Ponomarev A.M. Nacional'nye cennosti kak predmet social'no-filosofskogo issledovanija: diss. na soiskanie nauchn. stepeni kand. filos. nauk: spec. 09.00.11 «Social'naja filosofija» / Aleksej Mihajlovich Ponomarev. – Izhevsk, 1999. – 20 s.
7. Sokolova V.F. Psychologichni osoblyvosti rozvytku nacional'noi' samosvidomosti students'koi' molodi zasobamy ukrai'ns'koi' literatury: dys... kand. psyhol. nauk: 19.00.07 / V.F. Sokolova. – K., 2009. – 203 s.
8. Spivak L.M. Psychologija rozvytku nacional'noi' samosvidomosti osobystosti v junosti: monografija / L.M. Spivak. – Kam'janec'-Podil's'kyj: TOV «Drukarnja Ruta», 2015. – 300 s.
9. Shevchenko O.V. Nacional'na identyfikacija u stanovlenni Ja-obrazu osobystosti: dys... kand. psyhol. nauk: 19.00.07 / O.V. Shevchenko. – K., 2005. – 213 s.

Резюме. В статье представлены результаты теоретического изучения вопроса психологических условий развития национальной идентичности студенческой молодежи в ценностном измерении. Проанализированы современные научные работы зарубежных и отечественных психологов, педагогов и философов, которые посвящены исследованию различных аспектов проблемы развития национальной идентичности студенческой молодежи. Раскрыта психологическая сущность и структура феноменов «национальная идентичность», «личностные ценности», «национальные ценности». Доказано, что важным психологическим условием

становлення національної ідентичності личности студентського візраста являється розвитке ее національних цєнностей.

Ключевые слова: национальные ценности, национальная идентичность, развитие, личность, студенческая молодежь.

Summary. In this article presented the results of a theoretical study of the problem of national identity of students in axiological dimension. It was analyzed of modern psychological researches which are sacred to this problem are considered; formulated nature of the concept's «national identity» and «nationally values» of students.

Thus, we define the concept of «national identity» as person's cognitive and emotional understanding of his/her belonging to a certain nation with its own name, historic territory, common beliefs and historical memories, public culture, language, economy and legal rights and obligations which are binding for everybody. Within the concepts of national identity we distinguish between cognitive and affective components. The cognitive component of national identity is formed by the knowledge of national group, territory, symbols and traditions, etc. The affective component of national identity consists of such feelings as pride or shame, self-esteem or contempt. It is proved that the basic psychological condition of development of students' national identity is to establish a system of nationally values.

Key words: nationally values, national identity, development, personality, students.

УДК 159.922.6

В.Ю. ПОМИЛУЙКО

РОЗВИТОК КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У РІЗНИХ СТАДІЯХ ДОРОСЛОСТІ

У статті проаналізовано сучасні періодизації психічного розвитку особистості, визначено межі вікових стадій дорослості. Автором подано характеристику і виокремлено особливості розвитку ключових компетентностей особистості на різних стадіях періоду дорослості. Доведено, що сенситивним періодом для розвитку ключових компетентностей особистості є рання дорослість.

Ключові слова: вікові кризи, дорослість, особистість, періодизація психічного розвитку, розвиток ключових компетентностей.

Постановка проблеми. Найбільш тривалим періодом у житті людини є дорослість. У сучасній психології дуже поширеною є думка науковців щодо неоднозначності визначення меж стадій розвитку дорослості, бо головною його особливістю у цей період є мінімальна залежність від хронологічного віку. Так, автори книги «Психологія людини від народження до смерті» за редакцією А. Реана, зауважують, що точно вказати межі стадій розвитку дорослих людей доволі складно, якщо це взагалі можливо [4, с. 92]. Аналогічної думки притримуються Г. Крайг і Д. Бокум, які доводять, що «відбулося «розмивання традиційних життєвих періодів», яке призвело до більшої гнучкості вікових годин в наш час у порівнянні з минулим. «Нетрадиційні» студенти повертаються до навчання у віці 35-45 років, або пізніше; багато пар відкладають народження першої дитини до середини або кінця третього десятижжя; шлюби, розлучення і повторні їх реєстрації зустрічаються протягом усього життjа, а не тільки в період ранньої дорослості [2, с. 563]». Для основних позицій нашого дослідження важлива думка цих авторів про те, що хоча у дорослих людей не існує чітких етапів фізичного розвитку, і відсутні детерміновані когнітивні стадії, у них наявні, обумовлені культурою, соціальні характеристики, такі як ролі і взаємини, що є частиною сімейного та професійного циклів. Соціальний та емоційний розвиток, на думку науковців, поєднується з поступовими фізичними змінами, що відбуваються впродовж дорослого віку, а також із зростанням обсягу знань, умінь і досвіду [2, с. 561]. Отже, у дорослому віці накопичуються не лише знання, уміння і навички, але і досвід, що є основою розвитку ключових компетентностей людини. Цими компетентностями повинна володіти кожна особистість, оскільки вони є універсальними і можуть використовуватися в різних ситуаціях повсякденного життjа, незалежно від їхніх виробничих або соціальних функцій. У дорослому віці особистість досягає такого рівня розвитку, коли стає спроможною приймати відповідальні життєві вибори, керувати власним життjам, досягати вершин професійного зростання, займатися саморозвитком та самовдосконаленням.

Мета статті полягає у виділенні стадій дорослості з урахуванням сучасних періодизацій їх психічного розвитку; визначенні ключових компетентностей, що притаманні кожному етапу в процесі розвитку особистості в дорослому віці.

Результати теоретичного дослідження. Періодизації психічного та особистісного розвитку поділяються на часткові (*охоплюють окремі частини життjа*) і повні (*охоплюють все життjа людини*). Розглянемо відомі повні періодизації розвитку людини. Питання періодизації стадій дорослості висвітлюються в працях таких дослідників як Б. Ананьєв [1], Г. Крайг і Д. Бокум [2], В. Моргун [3], А. Реан [4], І. Слободчиков [5], О. Солдатова [6; 7], Е. Еріксон [8] та ін.

Так, Е. Еріксон створив епігенетичну концепцію розвитку особистості. В основі його періодизації покладено три процеси розвитку: соматичний, соціальний і розвиток свідомого «Я». Автор виокремив вісім фаз розвитку: перша – грудна фаза (до 1 року), друга – повзункова (до 3-х років); третя – дошкільна (до 6 років); четверта – передпубертатна (до 12 років); п'ята – юність (до 20 років). Стадії розвитку дорослої особистості за

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Теоретичний аналіз концептуальних підходів дослідження проблеми рефлексії у філософській та психологічній науці.....	4
Андрушко Я.С., Михаць О.І. Особливості взаємозв'язку екзистенційних потенцій особистості військовослужбовців на основі кореляційного аналізу.....	10
Артемова О.І. Розвиток вербальної креативності студентів-психологів в процесі професійної підготовки.....	13
Бабак К.В. Психологічна служба ВНЗ як засіб психологічного супроводу професійного розвитку студентів.....	18
Бабій М.Ф. Генезис невербальних проявів обману у неповнолітніх.....	22
Безлюдная В.И. Психологическая коррекция отклонений в системе межличностного взаимодействия детей дошкольного возраста.....	25
Безушко С.А. Психологічний аналіз уявлень про самореалізацію сучасної молодої жінки:гендерний аспект.....	29
Білоус Р.М., Охріменко В.О. Психологічні особливості життєвої перспективи юнаків.....	33
Бойко-Бузиль Ю.Ю. До сутності категорії професійного становлення особистості.....	37
Большакова А.М. Об'єктивні та суб'єктивні показники особистісного потенціалу.....	40
Борисова А.О. Соціальні аксіоми у структурі картини світу студентів-іноземців.....	43
Бужинська С.М., Кондрацька Л.В. Вплив позитивного мислення на збереження психологічного здоров'я майбутніх педагогів.....	47
Главінська О.Д. Сучасні аспекти психології становлення особистісної суверенності.....	51
Демчук О.О. Автентичність як невід'ємна якість майбутнього психолога.....	55
Демянюк О.Б. Уявлення про сім'ю як компонент образу світу особистості.....	57
Дергач М.А. Співзалежні любовні стосунки в старшому юнацькому віці.....	60
Дмитріюк Н.С. Ефект батьківської депривації як негативний чинник психічного розвитку дітей раннього віку.....	65
Дуркалевич І.В. Специфіка віртуального спілкування у заробітчанських сім'ях.....	69
Івашкевич Е.Е. Психологічні особливості здійснення фахівцем синхронного перекладу.....	74
Івашкевич Е.З. Аспекти соціального інтелекту педагога.....	77
Івашкевич І.В. Специфіка професійної діяльності юриста та структура його професійної компетентності.....	81
Іщук О.В. Імплементация ідей організаційної психології на сучасних підприємствах.....	85
Колупасва Т.Є. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до застосування сучасних педагогічних технологій як наукова проблема.....	90
Компанович М.С. Психосоматичний підхід у трактуванні серцево-судинних захворювань у підлітковому віці.....	93
Корчакова Н.В. Розвиток емпатійної моралі в українських підлітків.....	98
Коць М.О., Онопченко І.В. Психологічні особливості прояву інтернет-адикцій у студентському середовищі.....	105
Крижановська З.Ю., Сичак О.О. Самореалізація особистості після виходу на пенсію, як спосіб її самовиповнення.....	109
Крюкова Л.В. Особливості взаємозв'язку емоційної сфери та процесів адаптації у першокласників.....	112
Кулаков Р.С. Психологічні особливості становлення та розвитку професійних інтересів та професійної спрямованості старшокласників.....	116
Кулакова Л.М. Особливості розвитку самосвідомості молодшого школяра в умовах навчальної діяльності.....	120
Курячий С.В. Динаміка рівня психофізичної підготовленості студентів.....	124
Лосик Г.В. Информационные технологии и их влияние на психологическое здоровье человека в онтогенезе.....	127
Луцик Г.О. Загальні підходи до розуміння девіантної поведінки підлітків в контексті підготовки майбутніх психологів у ВНЗ.....	133
Лящ О.П. Юнацький вік як фактор розвитку емоційного інтелекту.....	137
Маланьїна Т.М. Співвідношення когнітивного інсайту та Я-відмежування.....	141
Маліновська Н.В. Навчально-мовленнєва діяльність старших дошкільників: мотиваційний компонент.....	145
Мухалчук Н.О., Ivashkevych E.E. Psycholinguistic characteristics of visual narrative discourse.....	149
Нестерук-Володимирець О.В. Результати психодіагностичного дослідження мотиваційного та творчого компонентів внутрішньо-особистісного шару комунікативної культури старшокласника.....	152
Новік Л.О. Мотиваційні аспекти формування позитивного професійного іміджу у студентів-психологів.....	156
Осипчук О.П. Особливості розуміння молодшими школярами моральних категорій у навчально-виховному процесі.....	159
Перепелиця О.В. Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності освітян.....	164
Піонтковська Д.В. Розвиток національних цінностей особистості як умова становлення національної ідентичності студентської молоді.....	168
Помилуйко В.Ю. Розвиток ключових компетентностей особистості у різних стадіях дорослості.....	172
Рибак В.А. Особливості процесу соціально психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	176

Романюк В.Л., Пилипака Ю.І. Реактивність та психічне здоров'я особистості.....	180
Рудь Г.В. Особливості саморефлексії тілесного потенціалу у юнацькому віці	185
Савенко Д.О. Структурна організація самосвідомості матері.....	190
Савуляк В.О. Релігійний досвід особистості як чинник розвитку її духовності.....	193
Северин А.В. Перцептивные действия подростков и способы их коррекции на основе восстановления звеньев модели перцептивного действия с предметом вариативной формы	197
Співак Д.В. Психологічний аналіз досліджень розвитку професійного образу «Я» у майбутніх фахівців допомагаючих професій.....	204
Співак Л.М. Вікова динаміка національної саморефлексії юнацтва за показником «рідна мова»	208
Ставицька О.Г. Прояви булінгу в сучасній школі.....	211
Ставицький Г.А. Роль іноземної мови за професійним спрямуванням у фаховій підготовці студентів.....	214
Хомич І.С. Моральні уявлення молодших школярів.....	218
Хупавцева Н.О. Вплив стресу на організм людини та шляхи його подолання	222
Шестопа І.А. Особливості особистісного розвитку жінок зрілого віку у руслі професійної самореалізації.....	225
Шпак М.М. Теоретико-методичні аспекти розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у процесі соціально-психологічного тренінгу.....	229
Шпак С.Г. Особливості виникнення стресу у дітей молодшого шкільного віку.....	234
Яцюк Н.О. Проблема моральної рефлексії у сучасній психології	238
<i>Відомості про авторів</i>	243

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 7

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 7 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2016. – 249 с.

УДК 159.9+316.6